

Jolanta Lipieńska-Lokś

Osoby z niepełnosprawnością wobec konieczności nagłej zmiany roli zawodowej

---

Problemy Profesjologii nr 1, 111-118

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jolanta Lipieńska-Lokś

Osoby z niepełnosprawnością wobec konieczności nagłej zmiany roli zawodowej

Streszczenie

Życie człowieka pełne jest niespodzianek, tych miłych i tych, o których chciałoby się jak najszybciej zapomnieć. Nie zawsze jednak to jest możliwe, bo z konsekwencjami pewnych sytuacji człowiek musi się liczyć przez resztę swojego życia. Jedną z takich sytuacji jest doznanie przez człowieka niepełnosprawności. Fakt stania się osobą niepełnosprawną najczęściej decyduje o dalszym życiu osobistym, rodzinnym i zawodowym. Wielu, u których niepełnosprawność ma charakter nabyty (stopniowy lub nagły) stanęło przed koniecznością natychmiastowej rezygnacji z aktywności zawodowej lub znacznego jej ograniczenia, czy też zmodyfikowania swojej roli zawodowej. Jest to sytuacja dla tych osób bardzo trudna i od wielu czynników zależy, czy i jak sobie z nią poradzą.

THE DISABLED FACING THE NECESSITY TO CHANGE VOCATIONAL ROLE

Summary

The human life is unpredictable and full of surprises, sometimes they are nice and sometimes you would like to forget about them very quickly. However it is not always possible because sometimes people must suffer the consequences of difference situations till the end of their life. Such situations refer to disability. The fact of becoming disabled usually influences personal, family and professional life. The people with acquired disability (gradual or sudden) have to face sudden resignation from vocational activity, significant limitation or modification of vocational role. This is very difficult for them and many factors influence their ability to cope with this new life situation.

Wprowadzenie

Praca zawodowa stanowi dla wielu ludzi cel i sens życia – powołanie i przeznaczenie, a dla większości – istotną wartość w życiu, bowiem – co podkreślił w Encyklice „Laboren Exercus” Papież Jan Paweł II – praca to czynność przekształcająca świat, to instrument dominacji człowieka nad przyrodą, to wyraz poniesionego przez niego trudu i wysiłku. Praca zatem służy człowiekowi do realizacji jego człowieczeństwa i gwarantuje bycie sobą¹.

---

¹ Jan Paweł II, Encyklika Laboren Exercus, Oficyna Współczesna, Wrocław 1998.

We współczesnym świecie, gdy praca stała się swoistym „towarem deficytowym”, a zjawisko bezrobocia zyskało nie tylko wymiar indywidualny czy rodzinny, ale przede wszystkim społeczny, sytuacja osób z niepełnosprawnością stała się wyjątkowo trudna i skomplikowana. Osoby te, z uwagi na m. in. specyfikę swego funkcjonowania i istniejące stereotypy społeczne, borykają się z faktem bycia „trudnym”, często wręcz „niepożądanym” pracownikiem.

To budzi refleksję, bo przecież osoby niepełnosprawne, pomimo swego upośledzenia zachowują określone „czynności, sprawności, zdolności, które po ich zidentyfikowaniu i dalszym rozwoju, mogą stanowić podstawę do podjęcia szkolenia lub kształcenia zawodowego, a później pracy zawodowej”².

Żadna bowiem praca, jak twierdzi K. Milanowska, nie wymaga od osoby wykonującej ją zdolności do wykonywania wszystkich funkcji i pełnej sprawności ustroju³.

Dokładne poznanie możliwości zawodowych osoby niepełnosprawnej poprzez analizę jej zdolności do pracy opartą na wnikliwej ocenie sprawności fizycznej i psychicznej oraz poznanie wymogów określonych stanowisk pracy pozwalają na prawidłowy wybór kierunku szkolenia zawodowego i dobór odpowiedniej pracy.

Fakty te często są jednak pomijane lub nie traktuje się ich z należną powagą, z ogromną stratą dla osoby niepełnosprawnej i samego pracodawcy. Przecież niejednokrotnie osoby te – dziś niepełnosprawne, wcześniej – były „chlubą” swych miejsc pracy: wykształcone, kompetentne, z doświadczeniem zawodowym, dyspozycyjne..., po prostu odpowiedni ludzie w odpowiednim miejscu i w odpowiednim czasie, aż do czasu, gdy na skutek często nieszczęśliwych zbiegów okoliczności, wypadków, zdarzeń losowych, chorób stały się niepełnosprawne.

Fakt stania się osobą niepełnosprawną zdecydował o dalszym ich życiu osobistym, rodzinnym i zawodowym.

Wielu, których niepełnosprawność ma charakter nabyty (stopniowy lub nagły), stanęło przed koniecznością nagłej rezygnacji z aktywności zawodowej lub znacznego jej ograniczenia, czy też zmodyfikowania swej roli zawodowej. Jest to sytuacja dla tych osób bardzo trudna i od wielu czynników zależy, czy i jak poradzą sobie z tą nową sytuacją życiową.

Przedmiot, technika i teren badań

Sytuację osób z niepełnosprawnością wobec konieczności nagłej zmiany roli zawodowej uczyniono przedmiotem diagnozy i własnych rozważań z uwagi na istotność problemu, skalę występowania zjawiska oraz jego złożoność.

---

² A. Hulek, Teoria i praktyka rehabilitacji inwalidów, PZWL, Warszawa 1969, s. 397.

³ K. Milanowska, Podstawy rehabilitacji ruchowej w dysfunkcjach narządu ruchu, PWN, Warszawa 1981, s. 24.

Próbę badawczą stanowiły osoby z niepełnosprawnością nabytą (w różnym momencie życia), zarejestrowane w Powiatowym Urzędzie Pracy w Nowej Soli, objęte wsparciem Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, korzystające z oferty rehabilitacji.

Wśród 50 osób niepełnosprawnych znalazło się 21 kobiet (42%) i 29 mężczyzn (58%) w wieku od 18 do 50 lat (najliczniejszą grupę – 28 osób, tj. 56%, stanowiły osoby w wieku 29 – 39 lat). Niepełnosprawność badanych osób najczęściej miała charakter niepełnosprawności fizycznej (39 osób – 78%), następnie sensorycznej, zaledwie 4 osoby (8%) były niepełnosprawne intelektualnie. Stopień niepełnosprawności badanych osób był zróżnicowany (lekki, umiarkowany, znaczny), przy czym najliczniejszą grupę (33 osoby – 66%) stanowiły osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Badane osoby częściej zamieszkiwały środowisko miejskie (38 osób – 76%). Grupa badawcza była także zróżnicowana ze względu na poziom wykształcenia osób i ich sytuację zawodową. Wśród badanych najliczniejsza była grupa osób (21 osób – 42%), mających wykształcenie średnie. 28% - 14 osób ukończyło szkoły zawodowe, wykształcenie wyższe posiadało 26% - 13 osób, pozostałe 2 osoby (4%) ukończyły edukację na poziomie szkoły podstawowej. Sytuację zawodową badanych osób w 62% przypadków (31 osób) charakteryzowało bezrobocie, zaledwie 38% badanych (19 osób) było aktywnych zawodowo. Także sytuacja rodzinna tychże osób była bardzo zróżnicowana, większość jednak osób (27 osób – 54%) żyło w rodzinach własnych – prokreacyjnych, często wychowując dzieci; 18 osób – 36% badanych bytowało w rodzinie pochodzenia, 5 osób (10%) prowadziło samodzielnie własne gospodarstwo domowe.

W prowadzonej diagnozie zastosowano technikę ankiety z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, przy wypełnieniu którego w 18% przypadków (9 osób) poproszono przeprowadzającego badanie o pomoc.

Poczynione refleksje są wynikiem przeprowadzonych badań, stanowiących wybrany element z całości badań prowadzonych w roku akademickim 2004/2005 w ramach seminarium licencjackiego studentów specjalności: Oświata Samorządowa i Doradztwo Zawodowe Wyższej Szkoły Społeczno-Ekonomicznej w Warszawie.

Uogólniona konstatacja i refleksje własne

Przeprowadzona diagnoza sytuacji osób z niepełnosprawnością wobec konieczności nagłej zmiany roli zawodowej pozwala na następujące sformułowania:

a) Diagnozowane zjawisko stanowi stosunkowo często występujący, z reguły złożony i przede wszystkim istotny problem w wymiarze jednostkowym (osoba z niepełnosprawnością), grupowym (rodzina osoby dotkniętej niepełnosprawnością) i społecznym (społeczeństwo, państwo);

b) Wszystkie badane osoby wskazują na zmianę swej sytuacji życiowej w kontekście stania się osobą niepełnosprawną, przy czym dodać należy, że więk-

szość badanych osób (34 osób – 68%) wskazuje na zdecydowane pogorszenie się tej sytuacji. Zaledwie jednostki (2 osoby – 4%) zdecydowanie twierdzą, że jakość ich życia poprawiła się, a to dzięki pozytywnej zmianie relacji emocjonalnych z najbliższymi, (najprawdopodobniej w myśl zasady, że trudne sytuacje jednoczą ludzi);

c) Większość badanych osób niepełnosprawnych (36 osób – 72%) wskazuje utratę możliwości pracy jako największą „uciążliwość” wynikającą z doznania niepełnosprawności. Osoby te wołałyby pracować zawodowo (nawet, jeśli musiałyby bardzo zmodyfikować swe funkcjonowanie w roli zawodowej), trudno jest im zaakceptować fakt, że nie będą aktywne zawodowo. Dodać należy, że:

- ✓ utratę pracy lub konieczność jej zmiany bardziej przeżywają mieszkający w mieście,
- ✓ kobiety częściej skłonne są przyznać się do tego, że mogłyby być szczęśliwe nie pracując, zajmując się domem, wychowaniem dzieci, czy też realizując się w innej niż zawodowa roli,
- ✓ mężczyźni z kolei, doświadczając większej presji odpowiedzialności za utrzymanie domu i rodziny, odczuwają zdecydowanie większy lęk przed dezaprobatą rodziny w sytuacji konieczności bierności zawodowej,
- ✓ im człowiek starszy, tym łatwiej mu zaakceptować fakt rezygnacji z aktywności zawodowej. Młodszym osobom natomiast łatwiej zaakceptować fakt konieczności reorientacji zawodowej;

d) Wszystkie badane osoby wyrażają pogląd, że niepełnosprawność wpływa negatywnie na karierę zawodową, ogranicza możliwość znalezienia satysfakcjonującej pracy czy uzyskanie awansu. Im wyższe wykształcenie osoby niepełnosprawnej, tym większe przekonanie o słuszności tego poglądu. Niemniej jednak wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia wzrasta akceptacja konieczności zmiany roli zawodowej i wiara w pozytywne skutki „przymusowych” zmian;

e) Postawy osób wobec konieczności zmiany roli zawodowej w wyniku stania się osobą niepełnosprawną zależne są od wielu czynników. Każdy z tych czynników jest istotnym, acz nie determinującym badane zjawisko. Wymienić można następujące czynniki:

- indywidualne cechy osobowościowe – np. typ osobowości, usposobienie, postawa życiowa, siła ducha, wiara we własne siły, poczucie własnej wartości, sprawność intelektualna. Wypadkowa tych cech zadecyduje o rzetelnej ocenie siebie i swej nowej sytuacji, o możliwościach znalezienia się w „nowym świecie”, o podjęciu walki, o umiejętności postrzegania siebie nadal jako osoby „w pełni wartościowej” lub też sprawi, że osoba w zetknięciu z niepełnosprawnością zatraci „sens swego życia” postrzegając siebie jako „zbędny element” i nie mogąc odnaleźć się w tej nowej sytuacji;

- wiek doznania niepełnosprawności – gdy staje się niepełnosprawną osoba młoda, dziecko – pojawia się ogromne poczucie, że nie miało się możliwości prze-

życia czegoś, że pewne szanse zostały zaprzepaszczone, że to takie niesprawiedliwe, gdy problemy dotyczą młodych, dzieci, ale młody jest bardziej plastyczny, szybciej i łatwiej adaptuje się do nowego, jest pozytywnie nastawiony do zmian, nie boi się ich tak bardzo jak osoba ustabilizowana, „zakorzeniona”, z nawykami, przyzwyczajeniami. Starszy z kolei jest bogatszy w doświadczenie życiowe, które jest jego mądrością, przeżył być może wiele sytuacji trudnych, z którymi sobie jednak poradził, wierzy więc, że i tym razem „jakoś sobie poradzi”, choć to będzie trudniejsze, bo „i sił mniej, i ten ogromny lęk przed zmianą”;

- dynamika procesu stawiania się osobą niepełnosprawną – ważne jest, czy osoba stawała się niepełnosprawną stopniowo czy też stała się nią nagle, z dnia na dzień. Osoby stopniowo stające się niepełnosprawnymi (np. tracące słuch, czy wzrok) – z jednej strony, mają czas na „oswojenie” się z niepełnosprawnością, na w miarę racjonalne „trzeźwe” spojrzenie w przyszłość, ewentualne przygotowanie się do roli pracownika niepełnosprawnego (dodatkowe kwalifikacje – umiejętności) lub też szukanie „wyjść awaryjnych” w zbliżającej się sytuacji, z drugiej jednak strony, osoby te są świadome zbliżającego się „nieszczęścia” i konieczności zmian, cały czas jednak mając nadzieję, że sytuacja ta nie nastąpi, lub że nastąpi w bardzo odległej przyszłości. Gdy staną się już niepełnosprawnymi szybciej, po okresie „żałoby po stracie normalności” dochodzą do siebie i zaczynają wcielać w życie uprzednio przygotowane plany.

Osoby tracące nagle swą sprawność przeżywają ogromną traumę, ich „świat legł w gruzach”, przechodzą długotrwały i skomplikowany proces akceptacji siebie i swojej sytuacji. Nie wszyscy są w stanie się z tym uporać. Z drugiej strony – zaskoczony człowiek uruchamia w sposób naturalny instynkt obronny, samozachowawczy, czując się zagrożonym, broni się, a broniąc się podejmuje walkę.

- miejsce pracy w systemie wartości – osoba, dla której praca jest celem i sensem życia człowieka, miarą jego człowieczeństwa, brak możliwości aktywności zawodowej potraktuje jako swoistą utratę swego człowieczeństwa. Albert Camus pisał „Bez pracy całe życie jest zepsute”⁴. Taka osoba albo „zakończy trud istnienia”, albo za wszelką cenę i wbrew nawet swoim możliwościom zrobi wszystko, by pracować – może będzie się mówił o cudzie rehabilitacji?

Jeśli jednak człowiek traktuje pracę w kategoriach obowiązku, przykrego obowiązku, dolegliwości, uciążliwości, przekleństwa, czy kary za grzech pierworodny (w biblii napisane – „w pocie czoła, więc oblicza twego będziesz musiał zdobywać pożywienie”⁵), przy zapewnieniu odpowiednich środków, przyjmie swą sytuację zapewne z pewną ulgą, poczuje się być może wolnym („kiedy praca jest

---

⁴ T. Borkowski, A. Marcinkowski, Bezrobocie w perspektywie socjologicznej, [w:] Socjologia bezrobocia, Wyd. Interart, Warszawa 1996, s. 10-11.

⁵ K. Romaniuk, Pismo Święte – księga Rodzaju, Wyd. Pallottinum, Poznań – Warszawa 1990, s. 25-26.

bezduszna, życie dusi się i zamiera” – Albert Camus⁶) a angażując się być może w inny rodzaj aktywności będzie mógł zaakceptować sytuację bycia osobą niepełnosprawną – niepracującą;

- stosunek do wykonywanej przez siebie pracy – nie rezygnacja z pracy w ogóle, ale konieczność zmiany tej konkretnej wykonywanej pracy – z powodu mniejszej sprawności lub utraty sprawności w pewnym zakresie wymaganym na zajmowanym wcześniej stanowisku, człowiek przeżywa poczucie *udaremnienia*: planów, marzeń, pragnień, możliwości. Czuje się tak bardzo *uzależniony* od tej niepełnosprawności, losu, innych ludzi, przeżywa fakt braku możliwości sprawstwa, z biegiem czasu może dojść do zjawiska wyuczzonej bezradności. *Cierpi*, a cierpienie to ma wymiar psychiczny i zarazem fizyczny.⁷ Gdy człowiek nie jest „przywiązany” do tej konkretnej swej pracy, miejsca pracy, praca nie dawała mu satysfakcji, nie spełniała jego oczekiwań – mimo poczucia pewnej przegranej, niepowodzenia, dostrzega w swej sytuacji *nadzieję na możliwość zmiany* – korzystnej zmiany;

- rokowania na przyszłość – pomyślna prognoza działań rehabilitacyjnych powoduje, że osoba niepełnosprawna wykazuje ogromną aktywność w procesie swej rehabilitacji – gorliwie stosuje się do zaleceń specjalistów, często wręcz „na własną rękę” próbuje przyspieszyć proces swego zdrowienia i powrotu do wypełniania wcześniej realizowanych przez siebie ról. Jest to często efektywne, jednak nie zawsze pomyślna prognoza oznacza odzyskanie pełnej sprawności i co za tym idzie powrót do uprzednio wykonywanego zawodu, czy do poprzedniego miejsca pracy – a brak uświadomienia sobie tego faktu przez osobę niepełnosprawną może powodować „zamknięcie się” osoby na propozycje zmodyfikowania swej roli zawodowej. Osoba taka nie przyjmie do wiadomości propozycji przejścia na rentę, zmniejszenia wymiaru godzin pracy czy przekwalifikowania się i podjęcia innej pracy, która odpowiadałaby jego realnym możliwościom, przy jednoczesnym zaspokojeniu indywidualnych potrzeb;

- stosunek do rehabilitacji – czynnik ten jest jednym z najistotniejszych w przebiegu procesu rehabilitacji. To bowiem od postawy (pozytywnej, negatywnej bądź obojętnej) zależy aktywność (bądź bierność) osoby niepełnosprawnej i jej zaangażowanie (lub jego brak) w proces rehabilitacji, chęć zdobywania wiedzy na temat swej niepełnosprawności i różnorodnych możliwości rehabilitacji (lub wręcz brak „głodu poznawczego”) oraz zaakceptowanie zaistniałej sytuacji (lub też całkowita jej negacja);

- aspekt społecznego funkcjonowania osoby niepełnosprawnej – jest to, wydaje się, najbardziej złożony czynnik wpływający na postawy osób wobec koniecz-

---

⁶ T. Borkowski, A. Marcinkowski, op. cit., s. 10-11.

⁷ M. Kościelska, *Oblicza upośledzenia*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 9-37.

ności zmiany roli zawodowej w wyniku stania się osobą niepełnosprawną. Ten społeczny kontekst uwzględniać powinien:

- ✓ percepcję przez osobę niepełnosprawną stosunku społeczeństwa do niepełnosprawności,
- ✓ jej percepcję postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych,
- ✓ percepcję stosunku najbliższych do osób niepełnosprawnych ogólnie i do tej konkretnej osoby niepełnosprawnej (jej akceptacji, odrzucenia lub izolacji),
- ✓ percepcję oczekiwań najbliższych w stosunku do osoby niepełnosprawnej, ich poglądów na pracę w ogóle i na pracę tej konkretnej osoby niepełnosprawnej,
- ✓ istnienie (rzeczywiste i subiektywnie odczuwane) sieci wsparcia osoby niepełnosprawnej (rodzina, krewni, przyjaciele, znajomi, współpracownicy, służba zdrowia, państwo).

To od sposobu percepcji wyżej wymienionych elementów, posiadanej wiedzy, przeżywanych emocji i doświadczeń, poczucia wsparcia społecznego zależy reakcja osoby niepełnosprawnej na fakt konieczności zmiany roli zawodowej, podjęcie, a następnie realizowanie w praktyce tych zmian.

Rozważania na temat wystąpienia czynnika i jego wpływu na sytuację osoby niepełnosprawnej stanowią jedynie próbę wyjaśnienia istniejących zależności, a tym samym istoty problemu. Konieczność nagłej zmiany roli zawodowej w przypadku osób z niepełnosprawnością stanowi sytuację problemową dla oczywiście samej osoby niepełnosprawnej, ale i dla jej rodziny, a także dla szerszych kręgów społecznych. Jest to więc problem globalny, który wymaga świadomego, celowego, planowego, systematycznego i wieloaspektowego rozwiązania, wydaje się, że w postaci działania wspierającego. Pomoc człowiekowi w realizacji jego roli zawodowej powinna zmierzać w kierunku wyposażenia osoby (także potencjalnie niepełnosprawnej) w umiejętność adaptacji do zmieniającej się sytuacji życiowej. Człowiek musi sobie umieć konstruktywnie radzić sobie ze „zmianą”, gdyż samych zmian nie sposób wyeliminować. Pamiętać należy także, że zmiana sama w sobie, szczególnie progresywna, jest pożądana, gdyż umożliwia postęp, rozwój.

BIBLIOGRAFIA

1. Hulek A., Teoria i praktyka rehabilitacji inwalidów, PZWL, Warszawa 1969.
2. Jan Paweł II, Encyklika Laborem Exercus, Oficyna Współczesna, Wrocław 1998.
3. Miłanowska K., Podstawy rehabilitacji ruchowej w dysfunkcjach narządu ruchu, PWN, Warszawa 1981.

4. Borkowski T., Marcinkowski A., Bezrobocie w perspektywie socjologicznej, [w:] Borkowski T., Marcinkowski A.(red.), Socjologia bezrobocia, Wyd. Intertart, Warszawa 1996.
5. Romaniuk K., Pismo Święte – księga Rodzaju, Wyd. Pallottinum, Poznań – Warszawa 1990.
6. Kościelska M., Oblicza upośledzenia, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995.

Rec. B. Pietrulewicz